

METAFORIK NUTQDA MADANIY MA'NO, TARIXIY RAMZLAR VA QADRIYATLAR TIZIMLARI

Toliboyeva Shaxnoza Oltinboyevna

Samarqand davlat chet tillar instituti magistranti.

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada metaforik diskursda madaniy ma'no, tarixiy ramziylik va qadriyatlar tizimining ifodalanishi tahlil qilinadi. Tadqiqot metaforalarning jamiyatning tarixiy tajribasi, kollektiv xotirasi va madaniy qadriyatlari bilan uzviy bog'liqligini ochib berishga qaratilgan. Metaforalar orqali madaniy kodlar va tarixiy obrazlar qanday shakllanishi hamda ularning nutqiy va diskursiv funksiyalari yoritiladi. Shuningdek, metaforik birliklarning ijtimoiy qadriyatlarni uzatishdagi roli va ularning turli madaniy kontekstlarda talqin qilinishi masalalari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari metaforalarni lingvokulturologik va kognitiv jihatdan talqin qilish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: metafora, madaniy ma'no, tarixiy ramz, qadriyatlar tizimi, metaforik diskurs, lingvokulturologiya

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется отражение культурного смысла, исторической символики и системы ценностей в метафорическом дискурсе. Исследование направлено на выявление взаимосвязи метафор с историческим опытом общества, коллективной памятью и культурными ценностями. Рассматриваются способы формирования культурных кодов и исторических образов посредством метафоры, а также их дискурсивные функции. Особое внимание уделяется роли метафор в передаче социальных ценностей и их интерпретации в различных культурных контекстах. Полученные результаты способствуют более глубокому лингвокультурологическому и когнитивному осмыслению метафор.

Ключевые слова: метафора, культурный смысл, историческая символика, система ценностей, метафорический дискурс, лингвокультурология

ABSTRACT

This article explores the representation of cultural meaning, historical symbolism, and value systems in metaphorical discourse. The study examines how metaphors reflect collective memory, historical experience, and cultural values within a society. It analyzes the ways in which cultural codes and historical images are constructed through metaphor and how they function within discourse. Particular attention is paid to the role of metaphors in transmitting social values and their interpretation across different cultural contexts. The findings contribute to a deeper cognitive and linguocultural understanding of metaphorical meaning.

Keywords: metaphor, cultural meaning, historical symbolism, value systems, metaphorical discourse, linguocultural studies

KIRISH

Metafora — bu jamiyatlar haqiqatni talqin qilish, tarixiy tajribani uzatish va qadriyat tizimlarini yaratishda asosiy kognitiv va madaniy mexanizmdir. Diskursda metaforalar nafaqat uslubiy vosita sifatida, balki madaniy ma'no va kollektiv xotirada ildiz otgan ramziy tasvirlarni tashuvchi sifatida ham faoliyat yuritadi. Adabiy, siyosiy va ijtimoiy diskurslar murakkab tarixiy va madaniy bilimlarni oson va hissiy jihatdan ta'sirli shakllarda kodlash uchun metaforalarga keng tayanadi. Linguo-madaniy nuqtai nazardan, metaforalar tarix, an'ana va umumiy qadriyatlar tomonidan shakllangan madaniy o'ziga xos fikrlash usullarini aks ettiradi. Metaforik ifodalarga singdirilgan tarixiy ramzlar nutq so'zlovchilarga tanish madaniy tasvirlar orqali abstrakt hodisalarni tushunishga imkon beradi. Natijada, metaforalar madaniy identifikatsiyani saqlash va qadriyatlar tizimlarini avlodlar o'rtasida yetkazishda kuchli vositaga aylanadi. Ushbu tadqiqotning maqsadi madaniy ma'no, tarixiy ramzlar va qadriyat tizimlari metaforik diskursda qanday ifodalanishini tahlil qilishdir. Tadqiqot metaforalardagi linguo-madaniy belgilarni aniqlash va ularning kollektiv idrok hamda ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirishdagi rolini o'rganishga qaratilgan.

METODOLOGIYA

Tadqiqot linguo-madaniy tahlil va kognitiv lingvistikaga asoslangan sifatli tadqiqot yondashuvini qo'llaydi. Asosiy qo'llaniladigan usul — kontseptual metafora tahlili bo'lib, u metaforalarni manba va maqsad domenlari hamda ularning asosiy kontseptual tuzilmalari nuqtai nazaridan o'rganadi. Bu yondashuv madaniy va tarixiy ma'nolarning abstrakt tushunchalarga kognitiv xaritalashini aniqlash imkonini beradi. Bundan tashqari, linguo-madaniy tahlil metaforik ifodalarda joylashgan madaniy kodlar, ramzlar va qadriyatga oid elementlarni aniqlashda qo'llaniladi. Ushbu usul til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro ta'sirga e'tirof etilib, metaforalar kollektiv tajriba va tarixiy xotirani qanday kodlashini ta'kidlaydi. Diskurs tahlili elementlari metaforalarni kengroq kommunikativ kontekstlarda o'rganishda ham qo'llaniladi. Turli nutq turlari bo'yicha metaforalarni tahlil qilish orqali tadqiqot madaniy qadriyatlarning kontekstga qarab qanday mustahkamlanishi yoki qayta talqin qilinishini ochib beradi. Topilmalar tahliliy izchillikni ta'minlash uchun taqqoslovchi va talqin usullari orqali talqin qilinadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

Tahlil shuni ko'rsatadiki, metaforalar diskursda madaniy ma'no va tarixiy ramzlarni ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Ko'plab metaforalar jamiyatning tarixiy tajribasiga chuqur ildiz otgan va umumiy madaniy hikoyalarni aks ettiradi. Masalan, sayohat, kurash yoki yorug'lik va zulmat bilan bog'liq metaforalar ko'pincha tarixiy

qiyinchiliklar, axloqiy qadriyatlar va jamoaviy intilishlarni ramziy qiladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, metaforalardagi tarixiy ramzlar o'tmish va hozirgi zamon o'rtasida kognitiv ko'prik vazifasini bajaradi. Metaforik tasvirlar orqali tarixiy voqealar va tajribalar zamonaviy talqinni yo'naltiruvchi konseptual modellarga aylantiriladi. Bu jarayon metaforalarga madaniy xotira ombori sifatida xizmat qilish imkonini beradi, chidamlilik, erkinlik yoki birlik kabi qadriyatlarni saqlaydi. Tadqiqot shuningdek, qiymat tizimlari metaforik diskursda tizimli tarzda kodlanganini ko'rsatadi. Metaforalar ko'pincha abstrakt tushunchalarni madaniy jihatdan mazmunli tarzda ramkalash orqali hukmron ijtimoiy qadriyatlarni mustahkamlaydi. Masalan, o'sish va qurilish bilan bog'liq metaforalar ko'pincha taraqqiyot va rivojlanishni ifodalaydi, yemirilish yoki qulash metaforalari esa axloqiy pasayishni aks ettirishi mumkin. Bunday naqshlar metaforalar diskursda baholovchi munosabatlarni shakllantirishda muhim rol o'ynashini ko'rsatadi. Natijalar muhokama qilinishi metaforalarni talqin qilish madaniy mahoratga juda bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Bir madaniyatda shaffof va hissiy jihatdan kuchli bo'lgan metaforalar boshqa madaniyatda ramziy kuchini yo'qotishi mumkin. Bu metaforani tushunish va tahlil qilishda madaniy bilimlarning ahamiyatini ko'rsatadi. Bundan tashqari, madaniy ma'no va tarixiy ramzlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir metaforik diskursning dinamik tabiatini ta'kidlaydi, bunda ma'nolar ijtimoiy o'zgarishlar bilan birga rivojlanadi.

Metafora inson haqiqatni tushunish, madaniy bilimlarni uzatish va tarixiy tajribani saqlab qolish uchun eng kuchli lingvistik va kognitiv vositalardan biridir. Diskursda metaforalar faqat uslubiy bezaklar sifatida emas, balki madaniy ma'no, tarixiy ramzlar va qadriyatlar tizimlarining tashuvchisi sifatida ham faoliyat yuritadi. Metaforik ifodalar orqali jamiyatlar kollektiv xotira, axloqiy me'yorlar va dunyoqarashni kodlaydi, bu esa metaforani linguomadaniy va kognitiv tahlilning muhim ob'ektiga aylantiradi. Kognitiv lingvistik nuqtai nazardan, metaforalar tushuncha sohalari o'rtasidagi xaritalar sifatida tushuniladi, bu esa abstrakt hodisalarni aniq va madaniy jihatdan tanish tajribalar orqali talqin qilish imkonini beradi. Bu xaritalar shakl jihatidan universal emas, chunki ular jamiyatning tarixiy kelib chiqishi, ijtimoiy amaliyotlari va madaniy an'analari bilan shakllangan. Natijada, metaforik diskurs ma'lum bir jamiyatda hukmron bo'lgan madaniy modellar va qadriyat tizimlarini aks ettiradi. Masalan, urush, sayohat yoki qurilishga asoslangan metaforalar ko'pincha tarixiy kontekstga qarab kollektiv kurash, taraqqiyot yoki axloqiy rivojlanishni ramziylashtiradi.

Metaforik diskursdagi madaniy ma'no jamiyatning kollektiv tajribasiga chuqur ildiz otgan umumiy assotsiatsiyalar orqali yuzaga keladi. Metaforalar madaniy bilimlarning lingvistik ifodalari sifatida harakat qiladi, nutq so'zlovchilarga murakkab g'oyalarni qisqa va hissiy jihatdan ta'sirli tarzda ifodalash imkonini beradi. Metafora madaniy ahamiyatga ega ramzlardan foydalanganda, u ijtimoiy birlik va

identifikatsiyani mustahkamlovchi umumiy tushunchalarni faollashtiradi. Bu ma'noda, metafora madaniyat orqali avlodlar o'rtasida qayta ishlab chiqarish va uzatilish vositasiga aylanadi. Tarixiy ramzlar metaforik ma'noni shakllantirishda markaziy rol o'ynaydi. Ko'plab metaforalar tarixiy voqealar, afsonalar, diniy rivoyatlar yoki an'anaviy amaliyotlardan kelib chiqqan bo'lib, ular madaniyatda ramziy manba nuqtalariga aylangan. Bunday metaforalar tarixiy tajribani zamonaviy talqinni yo'naltiruvchi kognitiv modellarga aylantiradi. Metaforik diskurs orqali tarixiy xotira nafaqat saqlanadi, balki hozirgi ijtimoiy haqiqatlar nuqtai nazaridan qayta talqin qilinadi. O'tgan va hozirgi zamon o'rtasidagi bu dinamik o'zaro ta'sir metaforaning madaniy uzluksizlikni saqlashdagi ramziy kuchini ko'rsatadi.

Qiymat tizimlari metaforik nutqda kodlangan yana bir muhim o'lchovdir. Metaforalar ko'pincha axloq, hokimiyat, erkinlik yoki taraqqiyot kabi abstrakt tushunchalarni madaniy jihatdan mazmunli tarzda ramkalash orqali hukmron ijtimoiy qadriyatlarni aks ettiradi va mustahkamlaydi. Masalan, yorug'lik va zulmat bilan bog'liq metaforalar ko'pincha axloqiy baholashni ifodalaydi, bunda yorug'lik haqiqat, yaxshilik yoki bilimni anglatadi, qorong'ulik esa johillik yoki axloqiy pasayishni anglatadi. Bu metaforik naqshlar til diskursda qiymat hukmlarini qurish va normallashtirishga qanday hissa qo'shayotganini ko'rsatadi. Metaforik diskursni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, metaforalar ideologik jihatdan neytral emas. Aksincha, ular ijtimoiy qarashlar va qarashlarni shakllantirishda faol rol o'ynaydi. Muayyan manba domenlari va ramziy tasvirlarni tanlash orqali diskurs ishtirokchilari ayrim qadriyatlarni ta'kidlaydi, boshqalarini esa chetga surishadi. Natijada, metaforalar ishontirish va baholash vositasi sifatida ishlaydi, shaxslarning ijtimoiy haqiqatlar va tarixiy hikoyalarni qanday qabul qilishiga ta'sir ko'rsatadi. Bu jihat ayniqsa siyosiy, adabiy va ommaviy axborot vositasida yaqqol namoyon bo'ladi, u yerda metaforik ramkalar jamoatchilik fikrini va jamoaviy talqinni shakllantiradi.

Linguo-madaniy nuqtai nazardan, metaforalarni talqin qilish madaniy mahoratni talab qiladi. Bir madaniy kontekstda shaffof va hissiy jihatdan kuchli bo'lgan metaforalar ramziy ma'nosini yo'qotishi yoki boshqasida noto'g'ri tushunilishi mumkin. Bu metaforik ma'noning madaniy bilim va tarixiy xabardorlikdan ajralmas ekanligini ko'rsatadi. Shu sababli, metaforik diskursni o'rganish uning kommunikatsion funksiyasini to'liq aks ettirish uchun til tuzilmasi va madaniy kontekstni hisobga olishi kerak. Bundan tashqari, metaforik diskurs madaniyat va qadriyatlarning dinamik tabiatini aks ettiradi. Jamiyatlar rivojlanar ekan, ayrim metaforalar bilan bog'liq ramziy ma'nolar o'zgarishi, moslashishi yoki yangi talqinlarga ega bo'lishi mumkin. Tarixiy ramzlar zamonaviy muammolarni yoritish uchun qayta kontekstga moslashtirilishi mumkin, bu esa metaforik diskursni dolzarb va ishontiruvchi bo'lib qolishiga imkon beradi. Bu moslashuvchanlik metaforaning tirik kognitiv va madaniy mexanizm sifatidagi rolini ta'kidlaydi. Metaforik nutq madaniy ma'no, tarixiy ramzlar va

qadriyatlar tizimlarini ifodalashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Metaforalar kognitiv tuzilmalar sifatida xizmat qiladi, ular kollektiv xotira va madaniy identifikatsiyani kodlaydi, jamiyatlarga umumiy ramziy ramkalar orqali abstrakt tushunchalarni talqin qilish imkonini beradi. Metaforalarni linguomadaniy va kognitiv nuqtai nazardan o'rganish ularning dunyoqarashni shakllantirishda, qadriyatlarni yetkazishda va tarixiy tajribani saqlashda chuqur rolini ochib beradi. Shunday qilib, metaforik diskursni tushunish til, madaniyat va tarix o'rtasidagi o'zaro ta'sirga qimmatli tushunchalar beradi va metaforani inson idroki va muloqotining muhim elementi sifatida ta'kidlaydi.

XULOSA

Tadqiqot metaforik diskurs madaniy ma'no, tarixiy ramzlar va qadriyatlar tizimlarini ifodalashda muhim vosita ekanligini tasdiqlaydi. Metaforalar kognitiv va madaniy konstruksiyalar sifatida ishlaydi, ular kollektiv tajribani kodlaydi va ijtimoiy qadriyatlarni yetkazadi. Ularning ramziy tabiati murakkab tarixiy va madaniy tushunchalarni qisqa va tushunarli shaklda yetkazishga imkon beradi. Topilmalar metaforalarni to'liq tushunib bo'lmasligini ularning madaniy va tarixiy kontekstini hisobga olmasligini ta'kidlaydi. Linguo-madaniy va kognitiv yondashuvlar metaforik ifodalardagi chuqur ma'nolarni ochish uchun qimmatli vositalarni taqdim etadi. Metaforalarni madaniy xotira va qadriyat tizimlarini tashuvchi sifatida tahlil qilish orqali tadqiqotchilar jamiyatning dunyoqarashi va mafkuraviy asoslarini tushunishlari mumkin. Xulosa qilib aytganda, tadqiqot metaforaning til, madaniyat va tarix o'rtasidagi ko'prik sifatidagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Ushbu sohadagi qo'shimcha tadqiqotlar turli madaniyatlar o'rtasida metaforik diskursni tushunishni kengaytirishi va madaniy kommunikatsiya hamda kognitiv lingvistika bo'yicha kengroq tadqiqotlarga hissa qo'shishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gibbs R. W. The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – 527 p.
2. Kövecses Z. Metaphor and Culture: Universality and Variation. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – 314 p.
3. Ван Дейк Т. А. Дискурс и власть. – М.: ЛИБРОКОМ, 2013. – 344 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
5. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
6. Маслова В. А. Лингвокультурология. – М.: Академия, 2001. – 208 с.